

Eesti–Vene suhted: kümne aasta skeem

Mart Helme (RiTo 6), kirjastuse Kunst direktor, Eesti suursaadik Moskvast 1995–1999

Eesti on aastaid viljeldud Venemaa ignoreerimise poliitikaga seadnud end suhetes Moskvaga Euroopa Liidu eestkostevaluse rolli, seepärast soovitatakse nüüd Brüsselist seda, mida me otseses vastasseisus Venemaaga ialgi ei teeks.

Eesti taasiseseisvumise järel iseloomustas eestlaste suhtumist Venemaasse idealistlik, kuid samas kahe jalaga meie riikliku järjepidevuse põhimõttele toetuv ootus, et idanaaber uueneb moraalselt ning suhted normaliseeruvad kiiresti mõlemapoolse kasu ja heanaaberlikkuse vaimus.

Seepärast võeti siinpool Peipsi järve külma dušina, kui kogu maailmas demokraatlikuks ja reformimeelseks kuulutatud Venemaa juhtkond Boriss Jeltsini ja Jegor Gaidari eestvedamisel hakkasid süüdistama Eestit siinsete venelaste inimõiguste ahistamises ning viisid teema kahepoolsete suhete raamidest kogu maailma hõlmava propagandasõja tasemele.

Et samal ajal asusid Eestis endiselt ka Nõukogude okupatsiooni ajast siia jäänud väeüksused, muudeti vene vähemuse küsimus otsese šantaaži vahendiks ka läbirääkimistel nende lahkumise üle. Ja kuigi juhtivad lääneriigid Eestit (ja teisi Balti riike) Vene vägede lahkumise nõudes toetasid, jäid nad samal ajal üsna ükskõikseks Venemaa nõudmise suhtes siduda vägede väljaviimine siinsete venelastega seonduvaga. Nii õnnestuski Moskvast Vene vägede väljaviimise leping siduda ühte paketti Eestisse jäävate sõjaväepensionäride ja Paldiski tuumareaktori demonteerimise kokkulepetega. Märkimisväärseid proteste ei põhjustanud lääneriikides ka tõsiasi, et Venemaa lasi viimasel minutil erru tuhandeid siin teenistuses olnud sõjaväelasi, kes Eestiga sõlmitud lepingu ja USA-ga sõlmitud nn vautšerite kokkuleppe kohaselt oleksid pidanud vägedega koos lahkuma. Sealjuures väärrib märkimist, et enamik lepingu rikkujaid elab Eestis (formaalsetest) protestidest hoolimata tänini. Veelgi enam. Eesti pole sisemise kindlameelsuse ja rahvusvahelise toetuse puudumise tõttu suutnud sundida riigist lahkuma ka arvukaid KGB ja sõjaväeluure ohvitseri, ehkki sõjaväepensionäride kokkulepe annab (taas formaalselt) selleks juriidilise aluse.

Siinkirjutatut ei maksa siiski võtta niivõrd kriitika ja ajaloolise ekskursina, kuivõrd juba kümmekond aastat Eesti–Vene suhetes toimiva skeemina.

Vältimatu taandumine

Ükskõik missugust küsimust Eesti pool suhetes Venemaaga ka esitanud pole, on Moskvast alati leitud otsemaid kontraettepanekuid, mis Eestit pigistava probleemiga on püütud paketti siduda ning mida Venemaa oma lahendusvariandina on asunud ka rahvusvaheliselt ülijõuliselt propageerima.

Kui vägede väljaviimise puhul oli selleks eelkõige sõjaväepensionäride kokkulepe, siis piirilepingu dokumentatsiooni vormistamise käigus langes surve juba Eesti kodakondsuspoliitikale. Kohtumistel tollaste välisministrite Siim Kallase ja Toomas Hendrik

Ilvesega ütles Venemaa tookordne välisminister Jevgeni Primakov selge sõnaga välja, et ootab Eestilt järeleandmisena kodakondsuse lihtsustatud võimaldamist siin sündinud mittekodanike lastele ja venelastest pensionäridele, samuti keeletestide kergendamist kodakondsuse taotlejatele. Topelttollide kaotamise on Vene pool sidunud aga eelkõige siin juba tosin aastat kahe õigeusu koguduse vahel kääriva vastuolu lahendamisega Moskva kiriku huvides.

Nagu juulilepingute puhul, nii on Eesti nüüdki rahvusvahelist toetust leidnud eelkõige üldise surve näol Moskvale päevakorral olevad küsimused lahendada. Eesti–poolsete järeleandmistele laad ja ulatus pole lääneriikides erilist huvi pälvinud. Tüliküsimuste lahendamiseks peetakse meiepoolseid taandumisi lihtsalt vältimatuteks. Oleks tõepoolest kummaline arvata, et Washingtonis või Brüsselis huvitab kedagi, kas Saatse saabas jääb piiri ajamisel Eesti või Vene poolele või kas kodakondsuspoliitika leevendamisel saab Eesti endale juurde kümme või sada tuhat uut kodanikku. Kavandatava föderaalriigi mastaapides on niisugused probleemid lihtsalt olematud, võrreldes sellega, et Brüsseli–Moskva teljel kaovad üleeuroopalise tähtsusega ärritajad.

Siinkohal ei saa minna mööda ka Eesti sisepoliitikast, mis erinevalt Eesti suhetest Euroopa Liidu, NATO või ükskõik missuguse teise riigiga on mänginud pretsedenditult suurt rolli.

Sisepoliitika roll

Lähtekohaks on olnud ilmselt see, et nõukogude aja pärandina olid nii Eesti tööstus kui ka põllumajandus valdavas osas seotud idaturuga ning selle kadumine mõjus tärkavale erasektorile šokina. Majandust raputav kahekordne šokk (lisada tuleb ka privatiseerimine ning kogu muu majandus- ja poliitilise elu ümberkorraldamine) andis trumbid kätte kõigile, kes ühel või teisel põhjusel toimuvaga nõus ei olnud. Viimaste hulka kuulus ka esimese taasiseseisvumisjärgse Riigikogu opositsioon. Algas alles viimastel aastatel vaibuma hakanud nõiajaht Eesti–Vene halbade suhete süüdlaste leidmiseks. Algas ka ametlikust välispoliitikast erineva paralleeldiplomaatia viljelemine, millesse poliitiliste ringkondade kõrval kaasati majandusringkondi. Sealjuures ei andnud kriitikud endale ilmselt kuigi selgelt aru, kui suurel määral nad niisugust poliitikat ajades annavad püssirohtu Moskva propagandakahuritele ning võimaldavad Venemaa manipulatsioone meie sisepoliitikas.

Edu saavutamise asemel pidurdas niisugune olukord tegelikult suhete normaliseerumist ja tihti peale kasutas Vene meedia ja diplomaatia Eesti süüdistamiseks sõna–sõnalt neidsamu seisukohti, mida Riigikogu väitlustel olid valitsuse süüdistamiseks kasutanud meie oma rahvasaadikud.

Eesti positsioonide nõrkust suhetes idanaabriga süvendas ka 1997. aasta lõpust alates süvenenud Venemaa ignoreerimise poliitika, mille raames eeldati, et tüliküsimused õnnestub kiiremini ja Eestile soodsamalt lahendada nn eurointegratsiooni raames. Kui petlik niisugune seisukoht on olnud, ilmnes viimati eriti selgelt Venemaa asepeaministri Valentina Matvijenko valitsustevahelise komisjoni raames toimunud visiidi ajal Tallinnas.

Lubades küll suuresõnaliselt ja tähtaegu andmata Eestile piirilepingut, topelttollide kaotamist ja Konstantin Pätsi ametiraha tagastamist – sammud, mis on praeguses situatsioonis propagandistlikuks võiduks pigem Venemaale –, esitas Matvijenko samas ka uuesti kõik Moskva aastaid kostnud nõudmised Eestile kodakondsus-, keele- ja kirikuküsimustes, lisades mõnevõrra uuema pretensioonina vajaduse lõpetada protsessid Eestis nõukogude võimu käsilastena inimsusevastaste kuritegudega hakkama saanud isikute vastu.

Ignoreerimise tagajärg

Tundes Venemaa taktikat oma eesmärkide saavutamisel, võime praegu seega resümeerida, et teame nüüd täpselt, missuguseks kujuneb Moskva taktika lähiaastatel. Nõustudes läänes ammu oodatud piirilepingule alla kirjutama ning Eestis aastaid kurjalt kirjutud topelttolle kaotama, nõuab Venemaa samas kompensatsiooniks ulatuslikke järeleandmisi meie seni vähemalt seadusandlikul (kuigi mitte praktilisel) tasandil suhteliselt kindlameelsena püsinud kodakondsus- ja keelepoliitikas. Peale selle ootab Venemaa, et taastaksime siin omaenda kätega Moskvale alluva õigeusu kiriku jõupositsioonid. Viimase eest pakutakse meile vastu muide täiesti kaduvat tähtsust omavat patriarh Aleksiuise visiiti!

Oma pealtnäha konstruktiivset seisukohta asub Moskva nüüd kindlasti jõuliselt propageerima ka rahvusvaheliselt, keskendudes eelkõige muidugi otsustavatele sihtrühmadele. Pole kahtlust, et läänes käsitletakse Venemaa pealtnäha uut positsiooni ammu oodatud kompromissina, mistõttu seda ka ulatuslikult toetatakse. Et Eesti oma aastaid viljeldud Venemaa ignoreerimise poliitikaga on end suhetes Moskvaga seadnud aga peaaegu Euroopa Liidu eestkostevaluse rolli, tulebki meil arvestada, et Brüsselist soovitatakse meile mõndagi, mida me otseses vastasseisus Venemaaga iialgi ei teeks. Ent kuna me oma järeleandlikkust korduvalt juba demonstreerinud oleme, oodatakse meilt seda iseenesestmõistetavalt ka sel korral.